

Қ.Мехмонов,

ТДЮУ Фуқаролик ҳуқуқи кафедраси доценти
в.б., юридик фанлар бўйича фалсафа доктори**ИНТЕРНЕТ ОРҚАЛИ ШАРТНОМА ТУЗИШНИНГ
ХУСУСИЯТЛАРИ**

Аннотация: мақола интернет орқали шартнома тузишнинг хусусиятларига бағишланган. Унда интернет тушунчаси ва ҳуқуқий моҳияти, интернет тармоғидаги муносабатларни тартибга солувчи қонунчилик, шартнома тузишда оферта ва акцептнинг намоён бўлиш хусусиятлари, интернет орқали шартнома тузишга доир хорижий тажриба ўрганилган. Таҳлил натижасида муайян ҳулосаларга келинган ва қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан таклифлар билдирилган.

Калит сўзлар: Интернет, шартнома, оферта, акцепт, фуқаролик ҳуқуқи.

Аннотация: статья посвящена особенностям заключения договора через сеть Интернет. Изучены понятия и правовая сущность Интернета, законодательство, регулирующее отношения в сети Интернет, особенности заключения договора, оферты и акцепта, зарубежная практика по заключению договора через сеть Интернет. В результате проведенного анализа автор предлагает определенные заключения и предложения по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: Интернет, договор, оферта, акцепт, гражданское право.

Annotation: The article is devoted to the peculiarities of concluding an agreement via the Internet. The concepts and legal nature of the Internet, legislation governing relations on the Internet, the specifics of a contract, offer and acceptance, foreign practice on the conclusion of a contract through the Internet have been studied. As a result of the analysis, the author offers certain conclusions and suggestions for improving the legislation.

Key words: Internet, contract, offer, acceptance, civil law.

Бутун дунёда замонавий ахборот коммуникация технологияларининг жадал ривожланиши интернет орқали ўзаро алоқа ўрнатиш, маълумотлар алмашиш, турли хизматлар кўрсатиш орқали ўзига хос виртуал алоқа майдонини вужудга келтирди. Ушбу виртуал ахборот жамияти жуда кўплаб фойдаланувчилар иштироки этишини, ўзаро боғланган турли шахслар, субъектлар мавжуд бўлишини талаб қилади.

Бугунги кунда интернет тармоғидан нафақат зарур ахборотларни олиш, қайта ишлаш балки ҳуқуқий тарғибот мақсадларида ҳам кенг фойдаланиш имконияти мавжуд. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек, “Мутасадди идоралар томонидан амалга оширилаётган қонунчилик тарғиботи ҳам тизимли йўлга қўйилмаган. Шунинг учун ҳуқуқий билимларни, қонунларнинг мазмун-моҳиятини таълим масканлари, оммавий ахборот воситалари, интернет ресурсларидан, адабиёт, санъат, диний муассасалар имкониятларидан фойдаланган ҳолда, самарали усуллар билан тарғиб қилишимиз зарур” [1].

Интернет замонавий воқелик сифатида ҳаётимизнинг барча жабҳасига кириб борар экан,

ундан ҳуқуқий восита сифатида товарлар етказиб бериш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш борасида шартнома тузиш жараёнида ҳам фойдаланилади. Керагини олиб, зарарлисидан воз кеча олиш интернетнинг муҳим қондаси ҳисобланади. Чунки, интернет тармоғи ўзида жаҳон дурдона асарлари, илмий манба, чексиз илмий муносабат, фойдали ахборот, ўзаро фойдали мулоқот ўрнатиш макони бўлиши билан бирга айрим ҳуқуқбузарликлар содир этилиши мумкин бўлган ҳудудлигини ҳам ёддан чиқармаслик лозим.

Интернет тармоғи – ягона адрес ва номлар маконидан фойдаланиладиган, шлюзлар ёрдамида бирлаштирилган, ягона TCP/IP протоколига мувофиқ ишлайдиган кўплаб тармоқлардан иборат глобал халқаро тармоқ (бошқариладиган тармоқлар бирлашмаси) ҳисобланади [2]. Илгари фақат юзма-юз ўтирган ҳолда шартнома тузилган бўлса, эндиликда тарафлар бевосита учрашмаган ҳолда электрон аукцион ёки интернет орқали шартнома тузиш амалиёти кенг тарқалмоқда.

Интернет орқали шартнома тузишнинг икки усули мавжуд:

1. Веб-сайтлар орқали тузиладиган (интернет дўкон орқали шартнома тузиш, интернет орқали хизматлар кўрсатиш);

2. E-mail орқали шартнома тузиш.

Интернет орқали шартнома тузишда тарафлар аввало одатдаги шартномада бўлгани каби шартнома тузиш тартибига риоя қилиш масаласига дуч келади. Яъни, оферта ва акцептлаш масаласи юзага келади.

Бу борада Европа иттифоқида “Электрон тижорат тўғрисида” директива (E-Commerce Directive, 2000 й.) [3], Буюк Британияда эса, “Электрон тижорат қоидалари (E-Commerce Regulations, 2002 й.) [4] мавжуд.

Ўзбекистон Республикасининг “Электрон тижорат тўғрисида”ги Қонуннинг 3-моддасида белгиланишича, ахборот тизимларидан фойдаланган ҳолда тузиладиган шартномага (бундан буён матнда электрон тижоратдаги шартнома деб юритилади) мувофиқ амалга ошириладиган товарлар (ишлар, хизматлар) олди-сотдиси электрон тижоратдир.

Аксарият ҳолларда интернетда оферта жойлаштириш ҳолатларига дуч келамиз. Бу ўринда савол туғилиши мумкин. Интернет сайтида жойлаштирилган таклиф оферта ҳисобланадими? Ушбу саволга жавоб беришда иккита ҳолатга эътибор қаратилади. Биринчидан, бу оммавий оферта бўлиши мумкин яъни, шартноманинг барча асосий шартларини ўз ичига олган, таклиф қиритаётган шахснинг жавоб қайтарган ҳар қандай шахс билан таклифда кўрсатилган шартлар асосида шартнома тузишга бўлган хоҳиш-иродаси билиниб турган таклиф оферта (оммавий оферта) ҳисобланади. Иккинчидан, бу фақат реклама яъни, офертага таклиф бўлиши мумкин. Ушбу иккита ҳолатни тушуниш шартномани тўғри тузишда ва келгусида низолар юз беришининг олдини олишда муҳим.

Буюк Британияда ушбу масалага қуйидагича ёндашув мавжуд: сотувчи сайтида эълон қилинган товар оммавий оферта ҳисобланмасдан, балки фақат офертага таклиф ҳисобланади. Интернет дўконда сайтдан фойдаланиш шартлари бўлиб, унда таклифнинг оферта бўлиши кўрсатилади. Муаммоли вазиятлар юз бермаслиги учун сотувчи сайтдан

фойдаланишнинг барча шартларини атрофлича белгилаб қўяди.

Германия ва Буюк Британияда витринага қўйилган товар оферта сифатида белгиланмасдан балки, офертага таклиф сифатида баҳоланади (*invitatio ad offerendum*).

И.Рустамбековнинг фикрича, қонун ҳужжатларига асосан давлат рўйхатидан ўтказилиши талаб қилинадиган шартномалар, хусусан, кўчмас мулк билан боғлиқ битимлар ёки патентдан ўзга шахс фойдасига воз кечиш шартномалари; нотариал тасдиқлашни талаб қилувчи битимлар, масалан, рента шартномаси; одатдаги тартибда васиятнома тузиш, шунингдек ўзининг алоҳида тузилиш тартибига эга бўлган биржа битимлари интернет тармоғи орқали электрон тижорат доирасида электрон шартнома шаклида тузилишига йўл қўйилмайди. Уларнинг электрон шартнома шаклида тузилиши шартноманинг ҳақиқий эмаслигига олиб келиши мумкин [5; 20-6].

Бу ўринда муаллиф интернет орқали тузилиши истисно этилган барча шартномаларни кўрсатмаган. Хусусан, қимор ва гаров ўйинларига асосланган ўйинлар. Биржа битимлари эса, биржа фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берадиган лицензияга эга бўлган биржаларда қўллаб бўлмайди. Бошқа ҳолларда бевосита интернет тармоғида тузилаётганлигига эътибор қаратиш зарур. Ўзбекистон Республикасида Электрон тижоратни амалга ошириш қоидалари давлат харидларига, биржа фаолиятини амалга оширишга оид битимларга ҳамда кўчмас мулкни сотишга татбиқ этилмайди.

Интернет орқали шартнома тузиш одатдаги шартнома тузишдан бир қатор хусусиятлари билан фарқланади. Жумладан:

Биринчидан, тарафлар юзма-юз ўтирмаган ҳолда онлайн муҳитида бўлиши ва интернетдан фойдаланиш имкониятига эга бўлиши зарур.

Иккинчидан, оферта ва акцепт ҳам ўзига хос шаклда, яъни интернетга жойлаштирилган бўлади. Бунда ҳар қандай таклиф ҳам оферта сифатида қаралмаслиги зарур. Айрим ҳолларда оферент офертага қўйиладиган талабларни батафсил ўз веб-сайтида эълон қилади.

Учинчидан, интернет орқали тузилган шартнома электрон ҳужжат шаклида намоён бўлади. Яъни электрон шаклда қайд этилган, электрон рақамли имзо билан тасдиқланган ва электрон ҳужжатнинг уни идентификация қилиш имкониятини берадиган бошқа реквизитларига эга бўлиши шарт.

Тўртинчидан, аксарият фуқаролик-ҳуқуқий шартномаларни интернет орқали тузиш мумкин бўлсада, айрим истиснолар ҳам мавжуд. Бунда, аввало шартнома нарсаси ва моҳиятидан келиб чиқилади.

Бешинчидан, интернет орқали шартнома тузиш ягона қонун ҳужжати билан эмас, балки комплекс қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикасининг “Электрон тижорат тўғрисида”ги Қонунининг 9-моддаси учинчи хатбошиси қуйидаги таҳрирда баён қилиниши мақсадга мувофиқ:

“Электрон тижоратда оферта электрон ҳужжат тарзида тузилади. Электрон тижоратда товарларни (ишларни, хизматларни) сотувчи офертага қўйиладиган талабларни батафсил ўз веб-сайтида эълон қилиши шарт”.

Ўзбекистон Республикасининг “Электрон тижорат тўғрисида”ги Қонунининг 15-моддасига қуйидаги тўртинчи қисм билан тўлдириш мақсадга мувофиқ:

“Шартнома нарсаси ва моҳиятидан келиб чиқиб, электрон шаклда тузилиши мумкин бўлмаган бошқа битимлар электрон шаклда тузилиши мумкин эмас”.

Ушбу қўшимчаларнинг киритилиши интернет орқали шартнома тузишда офертага доир талабларнинг тўлақонли бўлиши, бу борада вужудга келиши мумкин бўлган низоларнинг олдини олишга хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Билимли авлод – буюк келажакнинг, тадбиркор халқ – фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир. // Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 26 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // Халқ сўзи, 2018 йил 8 декабрь.

2. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.07.2018 й., 10/18/3038/1490-сон.

3. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000. on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce). // <https://eur-lex.europa.eu>

4. The Electronic Commerce (EC Directive) Regulations 2002. <http://www.legislation.gov.uk>.

5. Рустамбеков И.Р. Интернет тармоғида фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларни тартибга солиш. Юрид. фан. докт. дисс... автореф. – Т.: ТДЮУ, 2017. – 61 б.